

«Tenh'eu que mi fez el i mui gran ben»

ESTUDOS SOBRE CULTURA ESCRITA MEDIEVAL
DEDICADOS A HARVEY L. SHARRER

Ricardo Pichel (ed.)

«Tenh'eu que mi fez el i mui gran ben»
Estudos sobre cultura escrita medieval
dedicados a Harvey L. Sharrer

Ricardo Pichel
(ed.)

Sílex

A publicación deste volume recibiu o apoio económico do proxecto “HERES. Patrimonio textual ibérico y novohispano. Recuperación y memoria” (CM/2018-TI/HUM-10230; UAH, 2019-2024), da Asociación Internacional de Estudios Galegos (AIEG) e do Instituto de Estudos Medievais da Universidade Nova de Lisboa (Projeto Estratégico FCT UIDB/00749/2020).

© RICARDO PICHEL (ED.), 2022
© RESTO DE AUTORES, 2022

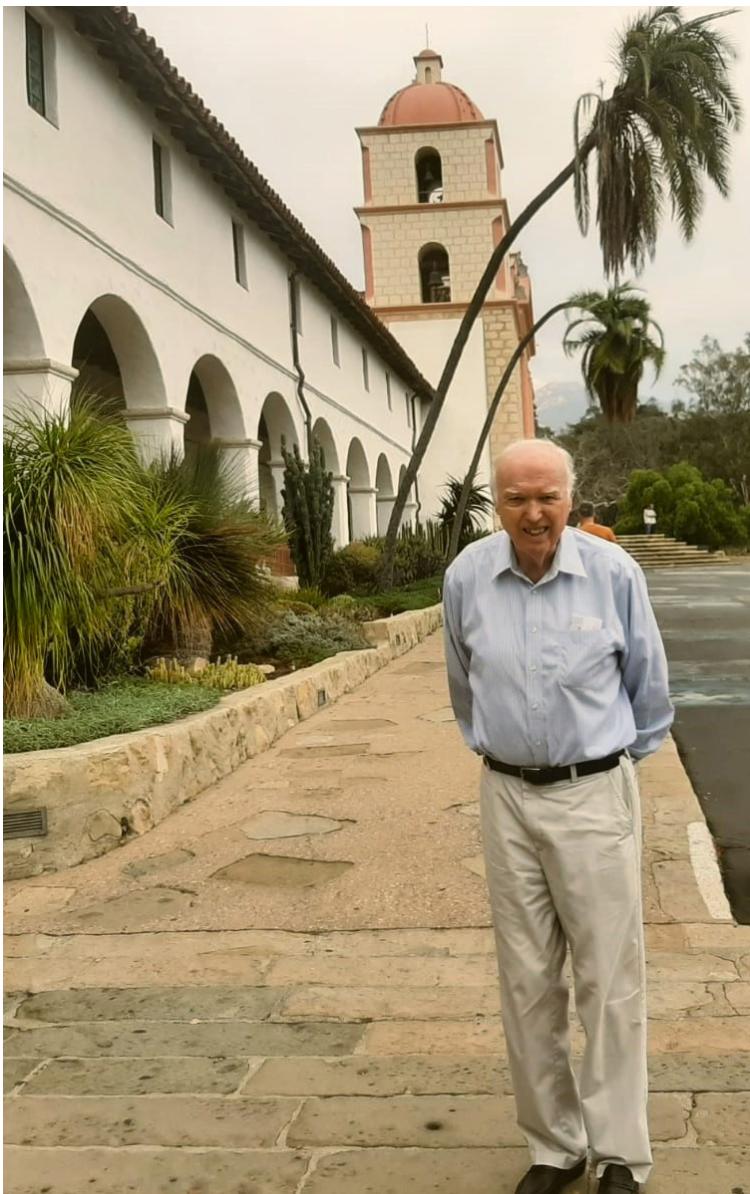
EDITOR: RAMIRO DOMÍNGUEZ HERNANZ
MAQUETADOR: RICARDO PICHEL

© Imagen de cubierta: *Pergaminho Sharrer*.
Cartório Notarial de Lisboa, 7-A, caixa 1, maço 1, livro 3 (verso)

C/ San Gregorio, 8, 2, 2^a, 28004, Madrid
España
www.silexediciones.com

ISBN: 978-84-19077-35-6
Depósito Legal: M-28556-2022

Cualquier forma de reproducción, distribución, comunicación pública o transformación de esta obra solo puede ser realizada con la autorización de sus titulares, salvo excepción prevista por la ley. Diríjase a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necesita fotocopiar o escanear algún fragmento de esta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 372 04 97)

Harvey L. Sharrer na Misión de Santa Bárbara, California (outubro de 2022)
(foto cortesía de Carmen Mejía Ruiz)

ÍNDICE

LIMIAR

- Harvey L. Sharrer e a memoria do patrimonio escrito medieval* 13
Noticia bibliográfica 21

ADRO

- BITAGAP (Bibliografía de Textos Antigos Galegos e Portugueses): um armazém da memória histórica*
Harvey L. SHARRER 39

ESTUDOS

- BITECA (Bibliografía de Textos Catalans Antics): passat i futur*
Gemma AVENOZA & Lourdes SORIANO 71
- O léxico afectivo nas Cantigas Santa María: preservación da memoria e construción da identidade galaico-portuguesa*
María Jesús BOTANA VILAR 87
- Transcripción paleográfica da lírica galego-portuguesa: texto primario e recursos auxiliares*
Mercedes BREA & Carmen de SANTIAGO GÓMEZ 103
- Livros de Direito na Idade Média Portuguesa: a biblioteca do Doutor Luís Martins (1451)*
José DOMINGUES & Pedro PINTO 123
- Sobre un trobador “menor”: Nuno Treez*
Leticia EIRÍN 151
- PhiloBiblon and the wiki world: sustainable technology*
Charles B. FAULHABER 183
- En torno da segmentación do adverbio pronominal «i» nas cantigas*
Manuel FERREIRO 201
- Nin santas, nin pecadoras; ou todo e máis. Da condición feminina ás voces e actuacóns das mulleres na documentación medieval galega*
Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ 225

ÍNDICE

<i>A corte literaria do conde de Barcelos: o ciclo dos privados</i>	
Raquel JABARES FERNÁNDEZ	285
<i>Crónicas universais a sul do Minho: a Historia Scholastica como alternativa à General Estoria?</i>	
Mariana LEITE	311
<i>O portugués e o galego no discurso lingüístico de Bernardo de Aldrete (1560-1641)</i>	
Ramón MARIÑO PAZ	327
<i>El Libro del infante don Pedro de Portugal. Ediciones españolas y portuguesas: problemas de transmisión y nuevas aportaciones</i>	
Carmen MEJÍA RUIZ & María Victoria NAVAS SÁNCHEZ-ÉLEZ	357
<i>O «estrato tardío» da compilación trovadoresca. Subsdios para a súa delimitación e caracterización scriptolingüística</i>	
Henrique MONTEAGUDO	373
<i>Novos dados sobre a transmissão textual do Livro do Deão e do Livro do Conde D. Pedro: as linhagens dos Bragançãos e dos Lanhoso</i>	
Filipe Alves MOREIRA	395
<i>El albañil herido, entre Alfonso X y Goya: estrategias para levitar en el vacío de la (pre)modernidad</i>	
José Manuel PEDROSA	417
<i>Sobre la tensó entre Afonso Sanchez y Vasco Martins de Resende y unas trovas escarninas contra don Cristóbal de Moura</i>	
Gimena del RIO RIANDE	467
<i>Quix e querrei e quero e direivos ũa ren: a sintaxe oracional no Pergamiño Sharreir</i>	
Alexandre RODRÍGUEZ GUERRA	479
<i>A mula voadora, o morto-vivo e os fantasmas entram num bar. Questões em torno de episódios naturais com seres sobrenaturais em textos quinhentistas portugueses</i>	
Maria de Lurdes ROSA	511
<i>Vida (e Milagres) de Santa Senhorinha de Basto. A late 16th/early 17th century copy (of Fr. Vasco Martins' 1403 text ?), in portuguese</i>	
Martha E. SCHAFFER	527
<i>A família de Afonso X nas Cantigas de Santa Maria</i>	
Joseph T. SNOW	551

<i>Entre a corte e o mosteiro: traduzir a santidade nos séculos XIII-XIV</i>	
Cristina SOBRAL	567
<i>Aparecerá porla presente escriptura átā o tempo en que somos.</i>	
<i>Ainda sobre a Crónica de Santa María de Íria</i>	
José António SOUTO CABO	591
 COLOFÓN	
<i>Novos textos para o estudo da literatura medieval galego-portuguesa</i>	
Ricardo PICHEL & Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ & Xavier VARELA BARREIRO (coords.)	
<i>A recepción galego-portuguesa da Sexta Partida: dous novos fragmentos</i>	
Mariña ARBOR ALDEA & Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ &	
Ricardo PICHEL	647
<i>Unha nova ollada ao testemuño galego do Livro das Confissões</i>	
Arthur L.-F. ASKINS & Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ &	
Ricardo PICHEL	667
<i>A tradución galego-portuguesa da Crónica de Castela: o novo testemuño luxemburgués</i>	
José Carlos Ribeiro MIRANDA & Ricardo PICHEL	689
<i>Rezos romanceados en documentación de las dominicas de Lugo en el tránsito de la Edad Media a la Modernidad. Noticia del hallazgo y notas preliminares</i>	
Pablo S. OTERO PIÑEYRO MASEDA	707
<i>Aqui se começan as rubricas deste liuro. Dous testemuños galegos inéditos da Quinta Partida</i>	
Ricardo PICHEL & Harvey L. SHARRER	713
 TABULA GRATULATORIA	751

A RECEPCIÓN GALEGO–PORTUGUESA DA SEXTA PARTIDA:
DOUS NOVOS FRAGMENTOS INÉDITOS¹

Mariña Arbor Aldea²
Miguel García-Fernández³
Ricardo Pichel⁴

I. A SEXTA PARTIDA E A SÚA DIFUSIÓN NO OCCIDENTE PENINSULAR

No marco da intensa actividade xurídica e cultural que se desenvolveu no seo da corte castelá en tempos de Afonso X, a redacción das *Sete Partidas* constitúe un fito fundamental que cómpre situar en pleno contexto de recepción do dereito común⁵. De feito, as mudanzas xurídicas que operaron neste sentido no conxunto do Occidente medieval durante o século XIII, e que se consolidaron nos tempos posteriores, explican, en boa medida, o éxito e a difusión

¹ A realización deste traballo enmárcase nos proxectos de investigación “HERES. Patrimonio textual ibérico y novohispano. Recuperación y memoria” (CM, 2018-TI/HUM-10230) da Universidade de Alcalá (2019-2023), “Patrimonio textual na Galicia medieval: prosa documental e literaria” do Instituto da Lingua Galega (Ref. 2021-CP037), “Edición crítica digital de las *Siete Partidas*. Análisis estilométrico de la *Primera* y *Cuarta Partida*” (AEI-MCI PID2020-112621GB-100) da Universidade de Valladolid (2020-2023) e “Tras la pista de la literatura perdida: fragmentos de obras medievales procedentes de archivos eclesiásticos y de la Inquisición” (AEI-MCI PID-2020-113752GB-100) da Universitat de Barcelona (2021-2024), e en colaboración con PhiloBiblon e a “Red del Libro Medieval Hispánico” (RED2018-102330-T).

² <https://orcid.org/0000-0003-4226-7080>. Universidade de Santiago de Compostela, Departamento de Filoloxía Galega. Contacto: marina.arbor@usc.gal.

³ <https://orcid.org/0000-0002-6257-4654>. Instituto de Estudos Galegos Padre Sarmiento (CSIC-Xunta de Galicia) / Universidade de Santiago de Compostela. Contacto: miguelgarciafernandez88@gmail.com.

⁴ <https://orcid.org/0000-0001-9933-0293>. Universidad de Alcalá / Universidade de Santiago de Compostela, Instituto da Lingua Galega. Contacto: ricardo.pichel@uah.es.

⁵ Véxase en Fradejas Rueda, Jerez Cabrero e Pichel (2021) un panorama histórico e filolóxico actualizado dos estudos sobre as *Sete Partidas*, onde se pode consultar a principal bibliografía ao respecto.

das *Partidas* non só no seo dos diferentes territorios da Coroa de Castela, senón tamén doutras monarquías peninsulares. Ambas traxectorias de difusión implicaron relacionar unha obra redactada en lingua castelá con contextos culturais nos que a escrita documental se producía de forma maioritaria noutras linguas, como sucedía no Reino de Galiza ou no Reino de Portugal. A intensa difusión das *Partidas* consolidaríase con posterioridade ao reinado de Afonso X, especialmente a partir de mediados do século XIV, tal como evidencian o cento de manuscritos casteláns conservados (BETA texid 1029; cf. Fradejas Rueda 2021), aos que cómpre sumar o máis de medio centenar de testemuños galego-portugueses e cataláns que demostran a fluída circulación, lectura e tradución do código afonsino tanto na Coroa de Aragón (Avenoza 2021) como, especialmente, nos territorios occidentais desde finais do século XIII até ben avanzado o século XV. Máis dun terzo do total de manuscritos iberorrománicos coñecidos das *Partidas* –arredor de 160– son traducións galego-portuguesas (BITAGAP texid 14545), que conservamos na súa inmensa maioría de forma fragmentaria –salvo no caso dos dous códices da *Primeira* e da *Terceira Partida*– e producidos no reino portugués. Polo que respecta ao ámbito galego, hoxe en día tan só temos noticia dunha ínfima parte –unha ducia de fragmentos– da tradición manuscrita que, con certeza, circularía na Galiza baixomedieval (especialmente ao longo do Trescentos)⁶.

Dentro da magna compilación xurídica afonsina, a *Sexta Partida* céntrase no dereito de sucesións, é dicir, regula a transmisión das heranzas, tanto no caso da sucesión testada como *ab intestato*. Trátase, pois, dunha cuestión que afectaba ao conxunto da sociedade medieval e, polo tanto, compréndese a especial relevancia xurídica que adquiriu esta parte da obra afonsí ao longo da Baixa Idade Media, especialmente nun contexto social e económico de cambio no que, en non poucas ocasións, xurdiron importantes disputas e preitos relacionados coa distribución das heranzas familiares. Entre os seus dezanove títulos adquieren gran relevancia os encargados

---

⁶ Véxase unha revisión actualizada sobre a producción galego-portuguesa asociada ás *Sete Partidas* en Dominguez 2021 e Pichel 2021.

de establecer unha regulamentación da práctica testamentaria, que nos últimos séculos medievais experimentou ademais un intenso proceso de consolidación e difusión social nos territorios ibéricos occidentais (García-Gallo 1977; Martín Cea 2003-04; García-Fernández 2021: 226-234). Ademais de establecer os tipos, modos e características dos documentos de últimas vontades, e as distintas persoas (e/ou institucións) involucrados neles –desde os outorgantes aos herdeiros, pasando polos receptores de mandas testamentarias concretas ou os albaceas–, tamén se regulan os procesos de desherdamento e anulación testamentaria, diversas situacións susceptíbeis de xerar importantes conflitos e, finalmente, a problemática da sucesión e a titoría de orfos e menores de idade, aspecto que adquire gran relevancia no seo dunha sociedade como a medieval, na cal estas situacións non eran excepcionais ante a alta mortalidade de homes e mulleres con descendencia de curta idade.

A pesar da relevancia xurídica de todos estes aspectos, a recepción occidental da *Sexta Partida*, da que se conservan quince testemuños en castelán (BETA texid 1029; Fradejas Rueda 2021), é moi exigua e só se verifica, como veremos, a través de tres pequenos fragmentos no caso de Portugal⁷ (BITAGAP texid 9826; Domingues 2021: 110) e de dous máis –un deles en paradeiro descoñecido⁸– en Galiza. Neste sentido, a conservación no Arquivo Distrital de Braga de varios testemuños en castelán do código afonsino –entre eles

⁷ Domingues (2021: 111 e 113) tamén rexistra a influencia da *Sexta Partida* no Libro IV das *Ordenações* de Afonso V (BITAGAP texid 7355; cf. Domingues 2014).

⁸ Cando menos até a década dos oitenta do século XX tíñase noticia doutro testemuño da *Sexta Partida* por García y García (1986: 393), quen remite a un traballo inédito de José Luis Pensado (1986) sobre un fragmento de mediados do século XIV vinculado, ao parecer, ao Arquivo Histórico Provincial de Ourense, e cuxa transcripción fá ser incorporada ao terceiro volume –que nunca chegou a ser publicado– d'*A vida e fala dos devanceiros*. Ese fragmento debía corresponderse cunha das “dos hojas de las *Siete Partidas*, en gallego, de Alfonso X el Sabio (s. XIV)” inventariadas por Gallego Domínguez (1977: 109) na súa *Guía do Arquivo da Catedral de Ourense*. Sexa como for, hoxe ese fragmento está perdido ou non se puido localizar (BITAGAP manid 1476), aínda que si sabemos, por Pensado, que contiña algunas leis dos títulos 14.3-4 e 7, 15.1-2, 16.26, 17.1-4 e 18.0 da *Sexta Partida*, nas cales se describe o proceso de entrega das herdanzas, a cuestión das partillas e algúns aspectos relativos aos orfos e os seus gardadores.

un fragmento da *Sexta Partida* (ADB, Fragmentos, Pasta 5, n. 237⁹; BETA manid 5498) – certifica a circulación do texto por terras occidentais polo menos desde o século XIV.

2. O FRAGMENTO GALEGO DO ARQUIVO DA CATEDRAL DE OURENSE

O testemuño galego aquí transcrito, conservado no Arquivo da Catedral de Ourense (ACOu, Códices, Fragmentos, 41; figs. 2 e 3), permanecía aínda inédito a día de hoxe, a pesar de que a súa existencia era coñecida desde comezos da década dos 60 do século pasado: aparece xa no catálogo de códices da catedral ourensá realizado por Duro Peña (1961: 209, nº 41) e con posterioridade foi referido nalgúns traballos de García y García (1986: 693, n. 83), Avenoza (1995: 49) e Askins *et al.* (2002: 75), para alén de ser catalogado en PhiloBiblon (BITAGAP manid 2046) aos inicios dos 90¹⁰.

Trátase dun fragmento preservado nun único folio (300 x 220 mm) datábel no terceiro cuartel do século XIV (*ca. 1350-75*), que transmite algunas leis dos títulos séptimo e oitavo (7.12-17 e 8.0)¹¹.

⁹ *Olim* Mosteiros, Rendufe Livro n. 102. Coñecido coa sigla BA4 e datado no terceiro cuartel do século XV, transmite as leis 6.4.14-16 e 6.5.1-5. O fragmento empregárase para encadernar un libro procedente do mosteiro bieito de Santo André de Rendufe (Amares) e, de acordo con Ferreira (1993: 378, 402), parece que este e o fragmento BA3 (BETA 5497), un testemuño castelán da *Quinta Partida*, pertencían ao mesmo manuscrito. Sobre o fondo de fragmentos casteláns das *Partidas* depositados no Arquivo Distrital de Braga, véxase agora Prádanos Fernández 2022: I, 181-182; para o fragmento BA4, véxase Ibíd.: II, 690-694.

¹⁰ Véxase Pichel *et al.* 2020: 181-184 e Pichel 2021: 126 para unha aproximación actualizada ao testemuño galego da *Sexta Partida*.

¹¹ O estado de conservación do pergamiño é regular dada a perda puntual de soporte (esquina superior esquerda do f. 1v) e o deterioro polo esvaecemento da tinta especialmente na metade superior da primeira columna do f. 1r, o que fai complicada a lectura nesa parte do texto. O pergamiño está escrito a dúas columnas de 47 liñas nunha gótica cursiva (semi)caligráfica característica de mediados ou da segunda metade do século XIV. Presenta iniciais capitulares alternantes en azul e vermello (2 unidades de pautado), para alén de rúbricas e resaltos (en maiúsculas internas) en tinta vermella. Na marxe superior da folla, á altura do intercolumnio, aparece en vermello a forma abreviada “To” (1r) e o numeral “viii” (iv), por tanto, en referencia ao oitavo título, o cal demostra, máis alá da impaxinación e dos elementos decorativos e estruturais do manuscrito, que non se trata da escolma dunha sección illada do texto (como si acontece con outros testemuños das *Partidas*; cf. por exemplo BITAGAP manid 1451), senón probablemente unha copia íntegra da *Sexta Partida*. Na marxe

En liñas xerais, o título VII regula os desherdamentos, é dicir, como e por que motivos un testador podía desherdar a quen tiña dereitos sucesorios sobre os seus bens, e tamén as razóns polas cales os herdeiros podían perder os seus dereitos aínda que non fosen expresamente desherdados. Máis concretamente, as leis conservadas no fragmento galego recollen os motivos polos que se podía desherdar os irmáns (lei 12), as razóns polas que os herdeiros podían chegar a perder as herdanzas que lles corresponderían *a priori* (lei 13), a recompensa para os que recoñecían que non debían herdar algo antes de que os acusasen de herdar o que non lles correspondía (lei 14), as implicacións hereditarias para quen renunciaba a vingar a morte do testador do que recibía bens en herdanza (lei 15), ou o papel dos monarcas e os seus mordomos á hora de recadar as herdanzas que non eran merecidas polos herdeiros, así como os límites a esta práctica e á intervención da autoridade real sobre as herdanzas (leis 16 e 17). No caso do título VIII, do que só conservamos unhas liñas iniciais do proemio, este céntrase en como os desherdados nun testamento podían reivindicar os seus dereitos sobre a herdanza e “quebrantar” o establecido no documento de últimas vontades que os desherdase “a torto”.

3. O TESTEMUÑO PORTUGUÉS DO MUSEO NACIONAL DE ARQUEOLOGIA

As catro pequenas tiras portuguesas –tres con texto e unha en branco¹²– que se editan nestas páxinas, conservadas no Museo Nacional de Arqueología, en Belém (Lisboa) (LA/29 E - 3355; BITAGAP manid 3555; Fig. 1), serviron de reforzo na encadernación da edición

inferior de 1r aparece repetida en dousas liñas, con letra moderna (dousas mans diferentes), a secuencia “Don phelipe por la gracia de dios”. Nas marxes superior e inferior de 1v hai algunas anotacións modernas, parcialmente lexíbeis (“[...] Los que fue | Los que [...]”; “En la ciudad de merida [...]”) e outras *probationes calamis*.

¹² Dimensións (ancho) dos reforzos: 32 mm (tira en branco), 42 mm (tira 1A), 37 mm (tira 1B), 24 mm (tira 1C); empregamos a nomenclatura de Domingues 2021: 110. O texto está escrito a dousas columnas, aínda que non é posibel precisar o número de liñas aproximadas de cada unha delas. Canto á decoración, pódese ver parte dunha inicial capitular en tinta vermella, e a mesma cor emprégase tamén para as rúbricas e os caldeiróns.

de 1547 (por Gaillot de Pre, en Paris) do *Tractatus non minus utilis quam necessarius (his maxime qui stilum et praxim Curiae Romanae cupiunt percipere) de literis gratiae* de Johannes Staphilaeus e foron descubertas en 1999 por Harvey L. Sharrer (Askins 2002: 74; Sharre 2014: 181). Polo tipo de górica cursiva (semi)caligráfica empregada, a copia podería datarse probabelmente a mediados do século XIV (*ca.* 1340-60).

A pesar da súa fragmentación e áinda que de momento non será posíbel proceder a desencadernar e a restaurar as tiras, a transcripción das zonas lexíbeis permite identificar o seu contido con varias leis do primeiro título da *Sexta Partida*. Máis especificamente trataríase das leis 8-9, 11-12 e 13-15. Estamos, pois, ante varias leis do título dedicado a definir os testamentos e a regular diferentes aspectos vinculados coa práctica testamentaria. Entre eles, na lei 8 estabelécese a revogabilidade dos testamentos, é dicir, a posibilidade de anular un testamento mediante a redacción doutro coas formalidades e garantías correspondentes. Na lei 9 determiníñase que persoas ou colectivos non poden ser testemuñas nos testamentos, entre eles os condenados por dicir “maas cantigas ou ditados”, é dicir, por difamación. Aínda que a análise da práctica xurídica permite matizar a exclusión radical de todos os grupos sinalados nesta lei, como as mulleres, o certo é que esta disposición marcará en boa medida as listaxes de testemuñas que aparecen na parte finais dos documentos

Fig. 1. © Museu Nacional de Arqueología, ms. LA/29 E - 3355
(vista frontal dos fragmentos iA, iB e iC)

de últimas vontades. É interesante comprobar que a seguinte lei, a 10, que non conservamos neste fragmento, é a que regula se pode ser testemuña ou non nun testamento quen teña natureza de varón e de muller, a quen o lexislador chama “hermafroditus”. A lei 11 segue profundando na limitación das testemuñas ao apartar os beneficiarios no propio testamento ou posíbeis interesados en entrar no reparto da herданza como os parentes até cuarto grao. A lei 12, apenas conservada, céntrase na materialidade dos testamentos, é dicir, nos distintos soportes –pergamiño de coiro, papel, táboas etc– nos cales podían estar escritos estes documentos. As seguintes tres leis regulan a figura dos testadores, é dicir, quen podía ou non outorgar testamento (lei 13), centrándose en como os cegos podían outorgar as súas últimas vontades (lei 14) e tamén en como os condenados a morte ou desterrados non sempre podían testar (lei 15).

4. TRANSCRICIÓN DOS FRAGMENTOS DA SEXTA PARTIDA

Ofrecemos a continuación unha transcripción (semi)paleográfica do fragmento galego e das catro tiras pergamiñáceas portuguesas¹³, na cal só intervimos no desenvolvemento das abreviaturas, respectando, por tanto, os usos gráficos, a puntuación, a capitalización e a unión e separación orixinais do manuscrito¹⁴. As secuencias parcial ou integralmente ilexíbeis, mais conjecturábeis con base na correspondencia entre o espazo do enunciado deteriorado e a tradición castelá coñecida, así como no *usus scribendi*, sinálanse entre parénteses rectas. Cando a secuencia deturpada é máis extensa, introducimos

¹³ Queremos agradecer a atención que nos brindaron Miguel Ángel González García e María Belén Pumar Diéguez, na altura arquiveiro e auxiliar, respectivamente, da Catedral de Ourense, e por Lívia Cristina Coito, bibliotecaria do Museu Nacional de Arqueología (Belém, Lisboa), e as facilidades que nos proporcionaron para a consulta dos manuscritos. A transcripción e edición dixital dos fragmentos é accesible no portal EGPA (<https://corpora.uah.es/egpa/7PDgap>), no marco do proxecto colaborativo 7PDgap (*Edición dixital das Sete Partidas na Galiza e Portugal*).

¹⁴ No caso do testemuño portugués non indicamos o cambio de liña, dada a especial complexidade de referenciar a continuidade do texto a través das tres tiras 1A, 1B e 1C (cf. BITAGAP manid 3555).

a marca [...] (soporte deteriorado) ou [---] (soporte perdido), apuntando en nota a correspondencia coa versión castelá¹⁵.

4. I. A CORUÑA, ARG, CÓDICES, FRAGMENTOS, 4I

||¹¹ra stabelecemento¹⁶ de tal herdeyro. Ante dizemos queo yr¹²mão pode quebrantar otestamento. e auer aherdade de ¹³ seu yrmão. prouando esto ante o Juyz assy como ¹⁴ deue. Pero tres razões som por que sse nom quebranta¹⁵ria o testamento en queo yrmão ouuesse stabelle¹⁶çudo por seu heree pero fosse enfamado. ou de ¹⁷ maa uida. Aprimeyra he seo testador ouuesse¹⁸ enxerdado aaquel seu yrmão por razom que sse ou¹⁹uesse traballado de sua morte en algúña ¹⁰ maneyra. A segunda he se en alguñ tempo o ¹¹ ouuesse acusado criminalmente amorte ou a ¹² perdimento [de membro] A terçeyra he selle ouuesse ¹³ feyto¹⁷ perder a moor parte de seus bëes. e aynda que ¹⁴ os nom perdesse [se nom ficou por] el deos perder. ¹⁵ Ca [por qual quer destas razões sobre dictas] que for au[er]i¹⁶guadas¹⁸ pode [hūu yrmāao exerdar] ao outro ¹⁷ pero que [stabelleçesse ome] em mal en fama¹⁸do e [aynda dizemos que se] poder seer prouado ¹⁹ queo yrmão [errou contra o] outro en algúña das ²⁰ tres maneyras [que se o yrmão a] quem he feyto¹⁹ o erro. ²¹ morresse sem testamento nom poderia o outro. ²² que auia [errado contra el demandar] nem herdar ²³ nem hūa [cousa] dos bëes [del por]

¹⁵ Baseámónos no texto fixado por Gregorio López en 1555, a partir da transcripción accesible no proxecto *7PartidasDigital* (<https://7partidas.hypotheses.org/>) preparada por Acebes Veganzones (2020a, 2020b e 2020c). Porén, tamén consultamos algunos dos testemuños manuscritos casteláns ao noso dispo (en especial, MN9, Y17, Y20 e T19; cf. BETA manid 2313, 1152, 1153 e 1154, respectivamente). En todo caso, reservamos para outra ocasión o confronto exhaustivo dos fragmentos galego-portugueses coa tradición textual castelá, o que nos permitirá ofrecer unha presentación crítica anotada do texto e unha análise da difusión e impacto (in)directo da *Sexta Partida* en Galiza e Portugal e dos seus posíbeis itinerarios de circulación. Neste último caso interesa, particularmente, a historia externa do mencionado fragmento bracarense BA4 (BETA manid 5498).

¹⁶ “Las razones porque pueden ser desheredados los parientes que descienden, e que suben por la lína derecha mostramos hasta aqui. E agora queremos mostrar, en que manera pueden ser desheredados, los que estan en la lína de trauiesso, assi como los hermanos. E dezimos, que el vn hermano puede desheredar al otro con razon, e sin razon. E avnque non fiziesse mencion del, en el testamento, puede dexar lo suyo a quien quisiere, quando non ouiere fijos: nin otros que descendiessen del, de la lína derecha: nin padre nin auellos, fueras ende si estableciesse por su heredero a tal ome, que fuesse de mala vida, o enfamado. Ca estonce non valdría el establescimiento de tal heredero...” (Acebes Veganzones 2020b: § 6.7.12).

¹⁷ Escrito *fco* con trazo supralineal.

¹⁸ O escriba esqueceu incluir o símbolo abreviativo.

¹⁹ Escrito *fco* con trazo supralineal.

razom [do]²⁰ parente²⁴sco

Lee .xiii. por que razom deuem perder os her²⁵deyros a hereenca que deuiam herdar²⁶

Seys razões principaes mostraram os sabios²⁷ antigos que por cada huā dellas deue per²⁸der o heree a hereenca do finado. A primeyra he²⁹ quānd[o] o senor dos bēes foy morto por obra ou³⁰ por co[n]sello dalguūs de sua compaña. Seo³¹ heree sabendo esto entrando a herdade ante que feze³²sse querella ao Juyz da morte daque cuios bēes quer³³ herdar. Mays seo testador ouuesse morto ou³⁴trois strayos que nom fossem de sua compaña.
 bem podra seu heree entrar a hereença. e depoys³⁵ fazer querella da morte del ata çinco anos. Et se³⁶ [ata] este tempo nom a fezesse, deuea perder, et de³⁸[uella] tomar el Rey assy como a ome quea nom me³⁹[rece] A segunda rrazom he quando o heree abre⁴⁰ o testamento daquel queo stabelleçeo ante que fezesse a⁴¹ acusaçom dos matadores del seendo sabor⁴² delles queo auyam morto. Pero se nom soubesse ou⁴³ fosse aldeão neyçio. Entom nom perde a hereença⁴⁴ por esta razom. Aterç[eyr]a causa he se fosse sabu⁴⁵do enuerdade queo testador fosse morto por obra, ou⁴⁶ por consuelo, ou por culpa do herdeyro. Aquarta he quan⁴⁷doo heree iouuesse conna moller de aquel queo stabelleçeu. Quinta he seo heree acusasse otestamento ou [a]⁴⁸ scripture en que el fosse stabellecudo dizendo [que]⁴⁹ em falssa segujndo esta acusaçom ata que desse[m]⁵⁰ Juyzo sobre ella. Ca se fosse achado otestament[o]⁵¹ por uerdadeyro, perderia por ende a hereença. Et⁵² esso meesmo seria seo herede fosse persoeyro⁵³ ou auogado para seguir tal acusaçom como esta⁵⁴ contra o testamento en que fosse stabelleçudo. Sal⁵⁵uo ende seo fezesse por prol, ou por mandado⁵⁶ del Rey, ou se fosse gardador de alguū orfóo⁵⁷ e razōasse contra otestamento por prol del. Ca en⁵⁸tom nomlle enpecceria. A sexta razom he quando o⁵⁹ testador rogassee o heree enpuridade que leyxasse⁶⁰ aquella herdade em⁶¹ que stabelleçesse alguū seu fillo, ou⁶² outro que non podia herdar, por quelle era defendul⁶³do pella lee. Ca seo heree comprisse tal rrogo ou⁶⁴ mandamento do testador e a entergasse a outro.⁶⁵ perderia por ende odereyo que auya enna hereença⁶⁶ Et por qual quer destas seys razões sobre dictas que⁶⁷ perde o herdeyro a hereença. e deuea auer el Rey. Et⁶⁸ por estas razões meesmas queo herdeyro deue perder⁶⁹ a hereença. por essas meesmas perderiam as mandas⁷⁰ aquelles aquem fossem feytas

Lee .xvij^a. que galar²⁴dom deue auer aquel que nom pode seer por dereyto⁷¹ stabellecudo por herdeyro. nem reçeber manda. se⁷² alguū o faz seu her-

²⁰ Falta esta palabra no manuscrito.

²¹ Inicialmente o copista escribiu un tironiano e despois converteuno en <e>.

deyro ou lle manda algo enno¹²⁷ testamento e el meesmo odescobre^{22 128}

Se alguū daquelles que de fendem²³ das lees de¹²⁹ste nosso liuro. que elles nom possam fazer man¹³⁰das. nem stabellecer por herees. acaesceria quea fa¹³¹riam encubertamente segundo dissemus enna¹³² lee ante desta. Se este atal for aa corte del Rey¹³³ e disser assy. tal manda que fezo fuão ome¹³⁴ segundo quanto fazem entender et nonna posso.¹³⁵ auer segundo dereyto. fazede della segundo te¹³⁶uerdes por bem. Et por esta bondade que fezo em¹³⁷ descobr[e]r ho quelle era mandado en poridade et¹³⁸ queo nom quiso receber contra defendemento¹³⁹ de de reyto. Dizemos que dueu auer amea¹⁴⁰tade ao meos do que foy mandado da herre¹⁴¹ença en que foy stabellecido por heree enno tes¹⁴²tamentum doutre

Lee .xv^a. por que razões sepode scu¹⁴³sar o herdeyro que nom perca a herença pero non seia¹⁴⁴ uengada amorte do te stador a quen herdam¹⁴⁵

Uengança dizemos que he teudo de deman¹⁴⁶dar o heree da morte do testador. Et se nom¹⁴⁷ ho fezer assy. perde por ende a herdade que deue¹⁴⁸ auer del. Pero coussas y ha en quea nom perderia por |^{1va} [r]azom. Et esto seria como seo heree querellasse¹² [a] morte ao Juyz. ou ao senor da terra. e nom quisesse¹³ [le]uar aquerella adeante. Et esto meesmo seria¹⁴ [s]e acusassem aaquelles que sospeytassem queo auyam¹⁵ morto e dessem a sentença contra o heree. asoluen¹⁶do os acusados e quitandoos da acusacom que¹⁷ auya feyta²⁴ delles. Ca pero nom sse alçasse de tal Juy¹⁸zo. nom perderia por ende a herdade. Outrossy tal¹⁹ seria seo heree fosse meor de .xxv. anos. ou se¹⁰ aquelles que ouuessem morto ao testador nom pode¹¹ssem seer achados por fazer Justiça delles.¹² Ca por qual quer destas razões sobredictas enesta¹³ léé que nom fosse tomada uengança de morte¹⁴ do testador. Non perderia por ende o heree a herda¹⁵de. por que sse entende que nom ficou por el.

Léé¹⁶ .xvi^a. como quando el Rey ou seu moordomo recada¹⁷ ahierença dos herdeyros quea nom mereçem aque dizem¹⁸ en latim Jdiganj. he teudo de pagar as deuedas¹⁹ e as mandas dos que forem senores dellas¹²⁰

A desconocenza ou erro queo eréé faz e nom¹²¹ quer uengar. amorte de aquel aquem herda. Nom¹²² deue enpeescer aos outros que nom am y cul¹²³pa. Et por ende dizemos queo moordomo ou¹²⁴ procurador da camara del Rey que ouuer a re¹²⁵cadar os bēes que estos ataes deuem herdar¹²⁶

²² A secuencia final da rúbrica (l. 27) foi engadida na marxe dereita en orientación vertical.

²³ Nesta secuencia (*defendem*) houbo corrección: parece que inicialmente se escribiu “de scendem” (talvez por iso a continuación aparece *das* e non *as*).

²⁴ Escrito *fca* con trazo supralinear.

assy como sobre dicto he, por que elles nom me²⁷reçem auella. que deue pagar as deuedas²⁸ que forom do testador ata aquella contja que mon²⁹tar oque recebeu da hereença. Outrossy dize³⁰mos que deue pagar as mandas que forem scrip³¹tas enno testamento do finado ata en aquella so³²ma que motar oque acamara del rrey reçebeo da³³quelles bées. tirado ende aquarta parte para el rrey³⁴ segundo quea deue irreter para ssy o heree. Et esta³⁵ quarta parte se deue sacar das mandas quando³⁶ nom ficasse tanto da herdade dequesse pode³⁷sse entergar della

Lee .xvij^a. quaeas³⁸ razões a hereenca queo herdeyro perde sse³⁹ por erro que ouuesse feyto²⁵. Nona deue auer⁴⁰ el Rey²⁶

Coydam alguūs que todalas⁴¹ couzas que som tomadas aos queas non⁴² mereçem. que deuem seer da camara del rrey⁴³ Et por ende dizemos que couzas y ha en que⁴⁴ non serria assy. Et esto seeria como seo⁴⁵ testador mandasse a alguū ome alguā cou⁴⁶sa sinaladamente e de poys desto dissesse que⁴⁷ rrogaua aaquel ome meesmo que fosse gardador⁴⁸ de seus bées a que chamam en latim tutor. Ca se⁴⁹ este atal nom quisesse seer gardador dos moços²⁷ nom mereçe auer a manda pero tal manda que sse to⁴¹ma a este por rrazom que era desconocente ao fazel⁵dor do testamento. seera dos orfōos sobre dictos¹⁶ e nom del Rey. Outrossy dizemos que se alguū⁵⁷ ome furtasse o testamento en quelle ouuesse feyta²⁸ alguā manda quea perde por esta rrazom. e deue⁵⁹ seer dos herees do testador. e nom del Rey. Et⁵⁰ aynda dizemos que se otestador stabelleçesse⁵¹ por seu heree aalguū coidando sen dulda nen⁵²hūa. que era seu fillo. que se de poys da morte do⁵³ testador fosse sabudo en uerdade queo nom era.⁵⁴ perderia por ende tal heenca o heree. por que a nom⁵⁵ mereçe auer. poys que sabudo he uerda-deiramente⁵⁶ que nom era seu fillo do finado. Pero tal hereença⁵⁷ nom see-ria del Rey. mays dos parentes mays⁵⁸ proujncos do testador seos ouuesse. e se paren⁵⁹tes nom ouuesse. Entom deue seer del Rey.⁵⁰ Este meesmo seeria se alguū crischão sta²¹belleçesse por seu heree alguū herege. ou mou⁵²ro. ou Judeu. ca aherdade en que fosse stabelleçu⁵³do alguū destes sobre dictos por heree auela⁵⁴ yam os parentes mays proujncos do testador⁵⁵ e nom el Rey. Pero estes ataes nonna mereçem⁵⁶ auer Outrossy dizemos que quando o fillo fo⁵⁷sse tam sem piedade que nom quisesse pensar⁵⁸ de seu padre que fosse furioso. ou desmemo⁵⁹riado podendoo fazer. e pensassase del [ou] tro⁵⁰ strayo segundo diz de ssusso ennas lees que fa⁵¹llam en esta rrazom. e

²⁵ Escrito *fco* con trazo supralinear.

²⁶ A secuencia “el Rey” sitúase ao final da liña.

²⁷ A lectura do segundo *o* debe ser correcta, aínda que parece un *e*, talvez producto da ligadura co *s* final.

²⁸ Escrito *fca* con trazo supralinear.

por en perdesse aherdade³² como ome quea nom mereçe auer. Com todo
³³ esso tal hereença como esta nom seeria del rrey.³⁴ Mays daquel strayo
sobre dicto que pensou del. dan³⁵dolle oquelle era mester en sua uida.
Esto me³⁶esmo seeria se alguñ ome o²⁹ iouuesse em³⁷ catjuo. e o fillo ou o
outro queo ouuesse a herdar³⁸ nonno quisesse sacar de catjuo. assy como
de³⁹ susso dissemos. Ca pero este atal perdesse a her⁴⁰dade por que nomna
mereçe auer por tal razom⁴¹ como esta. por esto nom seeria del Rey Mas⁴²
deue seer dado para sacar catjuos assy [como de]⁴³ susso dissemos.

**Titulo .vijº. de como pode que⁴⁴brantar otestamento aquel quehe de-
serdado en el⁴⁵ atorto. Aque dizem en latym querellam in oficiosi⁴⁶
testamenti**

Exerdam atorto aas uegadas⁴⁷ os que sobem pella lyna dereyta aos que
desçem [--]³⁰

4.2. BELÉM (LISBOA), MNA, LA/29 E - 3355

[Lei 6.1.8]³¹

Mudar³² ou reuogar pode opadre ou o auóo. otestamento ou a manda
que ouuesse antre [os] filhos em algúa das maneira[s que dissemos enna
ley ante]te desta. fazendo depois outro t[estamento ---]³³ [e diz]endo em
o [--]³⁴

²⁹ A forma foi sopuntada.

³⁰ “Deseredan a tuerto a las vegadas los que suben por la liña derecha, a los que descienden dellos. Otrosi que descienden por la liña derecha, deseredan en essa manera mesma a los que suben por ella. E por ende despues que en el título ante deste mostramos las razones, porque ome puede deserderar aquello que auian derecho de heredar sus bienes, si les ouiesen errado. Queremos mostrar en este, las razones porque el hereadero puede quebrantar el testamento, en que fuese deserdedo a tuerto...” (Acebes Veganzones 2020c: § 6.8.o).

³¹ “Ley .VIII. Como puede mudar e reuocar el padre el testamento que ouiesse fecho entre sus fijos” (Acebes Veganzones 2020a: § 6.1.8). Nesta epígrafe só é posíbel ler parcialmente a secuencia “pstumeiro” (probabelmente abreviado con e sobreposto: prestumeiro ‘postremeiro’, forma presente en textos galego-portugueses desde finais do séc. XIII até comezos do XV); porén, non parece corresponderse co contido transmitido nesa rúbrica na tradición castelá.

³² Apenas se pode ver unha parte da inicial capitular, en tinta azul. Por riba pódense intuir ós caídos dalgunhas letras da rúbrica.

³³ “...testamento acabadamente, ante siete testigos...” (Acebes Veganzones 2020a: § 6.1.8).

³⁴ “...e diciendo en el, a como muda e reuoca el otro que fiziera primero. Ca si el segundo testamento non fuese assi acabado, non se desataria por ende el primero.” (Id).

[*Lei 6.1.9*]³⁵

Testemuñar³⁶ nom podem ennos testamentos aqueles que som condempnados por sentença que foy dada contra eles [por] máás cantigas ou ditados que fezerom contra algúus [---]³⁷

[*Lei 6.1.II*]³⁸

[--- tes]tamento³⁹. ca [---]⁴⁰ escriptos sobre [---]⁴¹ cousa aeles. [--- herdeiro⁴² ou seu padre [--- yrm]aos⁴³. ou os outros [--- pa]rentes⁴⁴ do passado [--- testamen]to⁴⁵ em que fosse scripto [por herdeiro]

[Ley xij^a. En que cousa pode ser scripto o tes]tamento⁴⁶

*em purgam[inho de coiro ---]*⁴⁷

[*Lei 6.1.I3*]⁴⁸

³⁵ “Ley .IX. quales omes non pueden ser testigos en los testamentos” (Íd.).

³⁶ Apenas se ve o caído da inicial capitular, en tinta vermella.

³⁷ “...con entencion de enfamarlos. Nin otrosí, el que fuese condenado por juyzio de los judgadores, por razon de algund mal hecho, que fiziesse, así como por furto, o por homicidio, o por otro yerro semejante destos, o por mas graue de que fuese dada sentencia contra el...” (Acebes Véganzones 2020a: § 6.1.9). Perdeuse ou non é lexibel o texto de 6.1.9 (final), 6.1.10 e 6.1.11 (inicio).

³⁸ “Ley XI. Si aquellos a que manda algo en el testamento pueden ser testigos en el, o non” (Ibíd.: § 6.1.II).

³⁹ “...Eso mismo seria si alguno destos a quien el finado dexasse algo en el testamento, ouiesse contienda con los herederos, en razon de la cosa quel fuese mandada en el” (Íd.). Na versión de Gregorio López a forma *el* do final desta secuencia correspón dese coa forma *testamento* do fragmento portugués.

⁴⁰ “...Ca estonce podrian testiguar los otros que fuessen y escritos...” (Íd.).

⁴¹ “...sobre tal razon, pues que non tañe la contienda de tal cosa a ellos...” (Íd.).

⁴² “...Mas el que fuese establecido por heredero...” (Íd.).

⁴³ “...o su padre, o los que descendiesen del, o sus hermanos...” (Íd.).

⁴⁴ “...o los otros parientes cercanos, hasta el quarto grado: non pueden ser testigos sobre la contienda, que ouiesse el heredero con los parientes...” (Íd.). É factíbel que no manuscrito portugués houbese un salto de igual a igual con base na forma *parentes*.

⁴⁵ “...del finado, o con los otros omes en razon del testamento...” (Íd.).

⁴⁶ Trátase da lei 12, da que só conservamos parte da última palabra.

⁴⁷ “En pargamino de cuero, o de papel, o en tablas, quier sean con cera, o de otra maneira, o en otra cosa en que se pueda fazer escritura, e parecer, puede ser escrito el testamento...” (Acebes Véganzones 2020a: § 6.1.12). Parece que no inicio deste capítulo non se planificou inicial capitular, pois a secuencia escribiuse xusto a continuación do final da rúbrica. A desencadernación e restauración dos fragmentos permitirán confirmar estas e outras cuestiós.

⁴⁸ “Ley .XIII. Quien puede fazer testamento e quien non” (Íd.).

[--- o]utra m[aneira]⁴⁹ [--- testa]mento⁵⁰ [--- letr]ado⁵¹ e [--- naç]ençā⁵² [---]⁵³ uezes [enper]o aq[uel ---]⁵⁴ [alg]ūu caso. se est[e ---]⁵⁵ [test]amento.

Ley xiiij^a em [que maneira pod]er ocego fazer testa[mento]⁵⁶

[Lei 6.1.15]⁵⁷

[--- cabe]del⁵⁸. fazendo oquelhy uedaua. ou nom comprindo seus [man]damentos assy como deuia. se por tal razom como e[sta] fosse dada contra a sentença de morte. nom pode de[pois] fazer testamento saluo se ental Juizo lhy fosse [outor]gado. poder deo fazer. ca entom ennos bēes que som ch[ama]dos peculium castrense. pode fazer testamento. ma[ys dos] outros nom ¶ E sse pelauentura ocaualeiro fosse [julg]ado amorete por que quebrantasse affe. ou por algū e[rro] que caesse traiçom. entom poderia fazer testamento em n[ehūa] maneira Pero se o erro que fezesse ocaualleiro nom [fosse] de fe quebrantada⁵⁹ nem tangesse em preito de cauala[ria ---]⁶⁰

⁴⁹ "...Empero el que lo fuese por alguna ocasion, assi como por enfermedad, o de otra manera..." (Id.).

⁵⁰ "...esta a tal si supiesse escriuir, puede fazer testamento..." (Id.).

⁵¹ "...escriuiendolo por su mano misma. Mas si fuese letrado..." (Id.).

⁵² "...e no supiesse escreuir: non podria fazer su testamento. Fueras ende en vna manera, si le otorgasse el Rey, que lo escriuiese otro alguno en su lugar. En esta manera misma, podria fazer su testamento, el ome letrado, que fuese mudo de su nascencia..." (Id.). É bastante probábel que na copia houbese un salto de igual a igual con base na forma naçençā.

⁵³ "...maguer non fuese sordo: e esto acaesce pocas vezes..." (Id.).

⁵⁴ "...Empero aquel que fuese sordo desde su nascencia, o por alguna ocasion..." (Id.).

⁵⁵ "...si este a tal pudiere fablar, bien puede fazer testamento..." (Id.).

⁵⁶ "Ley .XIII. En que manera el que fuere ciego puede fazer testamento" (Ibíd.: § 6.1.14). Non é lexíbel ningún fragmento do capítulo.

⁵⁷ "Ley .XV. Como los que son iudgados a muerte o son desterrados para siempre, non pueden fazer testamentos" (Ibíd.: § 6.1.15).

⁵⁸ "...Ca si el auia fecho yerro en caulleria, assi como estando en hueste, vendiendo o baratando las armas, o fuese desmandado al cabdillo..." (Ibíd.: § 6.1.15). Reconstruímos a forma *cabedel* dado que é a forma presente na versión portuguesa da *Primeira Partida* (Ferreira 1980, apud CGPA), coetánea ao fragmento en cuestión.

⁵⁹ Na tira onde se encuentra esta secuencia (fragmento 1B), á esquerda do intercolumnio, pódense ler parcialmente as palabras finais de tres líneas (as dúas últimas son parte dunha rúbrica): "[---]der | [---]poder | [---]alho?". Pola localización debe formar parte dunha das leis previas á 6.1.15, mais de momento non puidemos identificar o texto.

⁶⁰ "...Mas fuesse a tal, en que caen los otros omes, comunalmente a las vegadas, assi como por razon de adulterio o de furto, o de otro yerro qualquier semejante destos, estonce bien podria fazer testamento..." (Acébes Veganzona 2020a: § 6.1.15).

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- 7PD = José Manuel Fradejas Rueda (dir.) (2020-): *7PartidasDigital*. Valladolid: Universidad de Valladolid, <<https://7partidas.hypotheses.org/>> (consultado: 15/09/2022).
- 7PDgap = Ricardo Pichel e Harvey L. Sharrer (dirs.) (2022-): *Edición digital das Sete Partidas na Galiza e Portugal*. Santiago de Compostela; Alcalá de Henares: Universidade de Santiago de Compostela, Instituto da Lingua Galega; Universidad de Alcalá, <<https://corpora.uah.es/egpa/7PDgap>>.
- Acebes Veganzones, María (2020a): “López 1555. 6.1”. En José Manuel Fradejas Rueda (ed.). *7PartidasDigital*, <<https://7partidas.hypotheses.org/8470>> (consultado: 15/09/2022).
- (2020b): “López 1555. 6.7”. En José Manuel Fradejas Rueda (ed.). *7PartidasDigital*, <<https://7partidas.hypotheses.org/8482>> (consultado: 15/09/2022).
- (2020c): “López 1555. 6.8”. En José Manuel Fradejas Rueda (ed.). *7PartidasDigital*. <<https://7partidas.hypotheses.org/8484>> (consultado: 15/09/2022).
- Askins, Arthur L-F; Aida Fernanda Dias e Harvey L. Sharrer (2002): *Fragments de Textos Medievais Portugueses da Torre do Tombo*. Lisboa: Instituto dos Arquivos Nacionais / Torre do Tombo.
- Avenoza, Gemma (1995): “Atopáronse uns pergamiños... O redescubrimento duns fragmentos en galego das *Partidas*”. *Romance Philology*, 49, pp. 119-129.
- (2021): “Las *Partidas* en catalán”. En José Manuel Fradejas Rueda, Enrique Jerez Cabrero e Ricardo Pichel (eds.). *Las Siete Partidas del Rey Sabio. Una aproximación desde la filología digital y material*. Madrid; Frankfurt am Main: Iberoamericana - Vervuert, pp. 97-102.
- BETA: Charles B. Faulhaber (dir.) (1997-): *Bibliografía Española de Textos Antiguos*. Berkeley: The Bancroft Library, University of California, <https://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/beta_es.html> (consultado: 16/10/2022).
- BITAGAP: Arthur L.-F. Askins, Harvey L. Sharrer e Martha E. Schaffer (dirs.) (1997-): *Bibliografía de Textos Antigos Galegos e Portugueses*. Berkeley: The Bancroft Library, University of California, <https://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/bitagap_po.html> (consultado: 16/10/2022).

- CGPA = Xavier Varela Barreiro (dir.) (2015-): *Corpus Galego-Portugués Antigo*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega, Universidade de Santiago de Compostela, <<http://ilg.usc.gal/cgpa>>.
- Domingues, José (2014): “As *Partidas* de Castela na Sistemática Compilatória do Livro IV da Reforma das *Ordenações*”. *Initium*, 19, pp. 353-406.
- (2021): “La tradición medieval de las *Siete Partidas* en Portugal”. En José Manuel Frajeda Rueda, Enrique Jerez Cabrero e Ricardo Pichel (eds.). *Las Siete Partidas del Rey Sabio. Una aproximación desde la filología digital y material*. Madrid; Frankfurt am Main: Iberoamericana; Vervuert, pp. 103-116.
- Duro Peña, Emilio (1961): “Los códices de la Catedral de Orense”. *Hispania Sacra*, 14, pp. 185-212.
- EGPA = Ricardo Pichel e Xavier Varela Barreiro (dirs.) (2019-): *Escritorio Galego-Portugués Antigo*. Santiago de Compostela; Alcalá de Henares: Instituto da Lingua Galega, Universidade de Santiago de Compostela; Universidad de Alcalá, <<https://corpora.uah.es/egpa/>>.
- Ferreira, José de Azevedo (1980): *Alphonse X. Primeyra Partida. Édition et Étude*. Braga: Instituto Nacional de Investigação Científica (Textos de Linguística 3).
- (1993): “Fragmentos das *Partidas* de Afonso X reencontrados em Braga”. *Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale*, 18-19, pp. 367-402.
- Frajeda Rueda, José Manuel (2021): “Los testimonios castellanos de las *Siete Partidas*”. En José Manuel Frajeda Rueda, Enrique Jerez Cabrero e Ricardo Pichel (eds.). *Las Siete Partidas del Rey Sabio. Una aproximación desde la filología digital y material*. Madrid; Frankfurt am Main: Iberoamericana; Vervuert, pp. 21-35.
- Frajeda Rueda, José Manuel; Enrique Jerez Cabrero e Ricardo Pichel (eds.) (2021): *Las Siete Partidas del Rey Sabio. Una aproximación desde la filología digital y material*. Madrid; Frankfurt am Main: Iberoamericana; Vervuert.
- Gallego Domínguez, Olga (1977): *Archivo Histórico Provincial de Orense: guía del investigador*. Ourense: Ministerio de Educación y Ciencia, Dirección General del Patrimonio Artístico y Cultural.
- García-Fernández, Miguel (2021): “Mujeres y transmisión de la herencia en las *Partidas* de Alfonso X: un marco normativo para la práctica testamentaria bajomedieval”. En José Manuel Frajeda Rueda, Enrique Jerez Cabrero e Ricardo Pichel (eds.). *Las Siete Partidas del Rey Sabio*.

- Una aproximación desde la filología digital y material.* Frankfurt am Main; Madrid: Vervuert; Iberoamericana, pp. 223-249.
- García-Gallo, Alfonso (1977): "Del testamento romano al medieval. Las líneas de su evolución en España". *Anuario de Historia del Derecho Español*, 47, pp. 425-498.
- García y García, Antonio (1986): "Tradición manuscrita de las *Siete Partidas*". En Antonio Pérez Martín (ed.). *España y Europa, un pasado jurídico común. Actas del I Simposio Internacional del Derecho Común*. Murcia: Publicaciones del Instituto de Derecho Común, Universidad de Murcia, pp. 655-699.
- Martín Cea, Juan Carlos (2003-2004): "El modelo testamentario bajomedieval castellano y su reflejo en los diferentes grupos sociales". *Edad Media. Revista de Historia*, 6, pp. 103-156.
- Pensado Tomé, José Luis (1986): "Nuevo fragmento de una traducción gallega de las *Siete Partidas*". Artigo inédito.
- Pichel, Ricardo (2021): "La recepción de las *Siete Partidas* en la Galicia bajomedieval". En José Manuel Frajeda Rueda, Enrique Jerez Cabrero e Ricardo Pichel (eds.). *Las Siete Partidas del Rey Sabio. Una aproximación desde la filología digital y material*. Madrid; Frankfurt am Main: Iberoamericana; Vervuert, pp. 117-133.
- Pichel, Ricardo; Marina Aurora Garzón Fernández, Tania Vázquez García e Miguel García-Fernández; Esther Corral Díaz e Ricardo Pichel (coords.) (2020): *Guía para o estudo da prosa galega medieval*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Xunta de Galicia (Col. Argamed, 3), <<http://www.cirpgal.w3/publicacions/pub-0511.html>>.
- Prádanos Fernández, Jorge (2022): «*A servicio de dios y por comunal de todos hacemos este libro*». *Ánalisis y contexto de la iluminación de los manuscritos de las Siete Partidas*. Tese de doutoramento inédita. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2 vols.
- Sharrer, Harvey L. (2014): "The BITAGAP project since 1988: Expansion of the corpus of texts and important discoveries". En Lourdes Sorianó, Helena Rovira, Marion Coderch, Glòria Sabaté e Xavier Esplugà (eds.). *Humanitats a la xarxa: món medieval / Humanities on the Web: the medieval world*. Bern: Peter Lang, pp. 169-184.

Fig. 2. © Arquivo da Catedral de Ourense, Códices,
Fragmentos, 41, f. 1r

